PRAGMALINGVISTIK VOSITALARNING FUNKSIONAL TAHLILIGA OID BA'ZI MULOHAZALAR

Elmuradova Gulrux Karimaliyevna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ingliz filologiyasi fakulteti Ingliz tilini o‘qitish metodikasi va ta’lim texnologiyalari kafedrasi katta o‘qituvchisi

Email: egulruh@yahoo.com

Tel: +998914531486

Annotatsiya: Pragmalingvistik vositalar tilning amaliy funktsiyalarini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali muloqot jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy va psixologik holatlar, shuningdek, nutq sub’ektlarining niyatlari va munosabatlari ifodalanadi. Pragmalingvistika til va muloqotning o‘zaro ta’siri, nutqning kontekstga bog‘liqligi, shuningdek, nutqning yuzaga kelish sharoitlari va maqsadlarini o‘rganadi. Ushbu maqolada pragmalingvistik vositalarning funksional tahlili amalga oshiriladi, xususan, murojaat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: pragmalingvistik vositalar, murojaat shakllari, baholovchi ifodalar, evokativ (evokativ, evokativ) frazalar, nutq, munosabat, kontekst, madaniyat.

Аннотация: Прагмалингвистические средства имеют важное значение в изучении практических функций языка, посредством которых выражаются социальные и психологические ситуации, возникающие в процессе общения, а также намерения и отношения субъектов речи. Прагмалингвистика изучает взаимодействие языка и общения, зависимость речи от контекста, а также условия и цели речи. В данной статье дается функциональный анализ прагмалингвистических средств, в частности анализируются формы обращения, оценочные выражения и эвокативные фразы.

Ключевые слова: прагмалингвистические средства, формы обращения, оценочные выражения, эвокативные фразы, речь, отношение, контекст, культура.

Abstract: Pragmalinguistic means are important in the study of the practical functions of language, through which social and psychological situations that arise in the process of communication, as well as the intentions and relationships of speech subjects, are expressed. Pragmalinguistics studies the interaction of language and communication, the dependence of speech on the context, as well as the conditions and goals of speech. This article provides a functional analysis of pragmalinguistic means, in particular, forms of address, evaluative expressions and evocative phrases are analyzed.

Keywords: pragmalinguistic means, forms of address, evaluative expressions, evocative phrases, speech, attitude, context, culture.

ISSN 3030-3907

Izoh: *Evokativ iboralar — bu tinglovchi yoki o‘quvchida kuchli tasavvur, hissiyot yoki xotiralarni uyg‘otuvchi badiiy ifodalardir. Ular asosan adabiyot, nutq san’ati, reklama, esse yoki motivatsion matnlarda ishlatiladi. Evokativ iboralar obrazli, emotsional, ba'zida poetik bo‘ladi.*

Kirish

Pragmalingvistik vositalar til va muloqot sohasida muhim o‘rin tutadi. Ular nutq jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy, psixologik va madaniy holatlarni ifodalashda xizmat qiladi. Har bir nutq sub’ekti o‘z fikrini, his-tuyg‘ularini va munosabatlarini boshqalarga yetkazishda turli pragmalingvistik vositalardan foydalanadi. Ushbu vositalar nutqning ma’nosini yanada boyitadi, muloqot jarayonini samarali qiladi va nutq sub’ektlari o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni belgilashda yordam beradi. Pragmalingvistik vositalar nutqning pragmatik qirralarini ochib beradi, ya’ni nutqning kontekstga bog‘liqligini, nutq sub’ektlarining niyatlari va munosabatlarini ifodalaydi. Ular yordamida nutq sub’ektlari o‘zaro aloqada bo‘lib, o‘zaro ta’sir qiladi, shuningdek, nutqning turli maqsadlarini amalga oshiradi. Muloqot jarayonida murojaat shakllari, baholovchi ifodalar va pragmatik xususiyatga ega muayyan evokativ frazalar kabi pragmalingvistik vositalar keng qo‘llaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pragmalingvistik vositalarning funksional tahlili tilshunoslikda muloqotning samarali tashkil etilishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu tahlil pragmatik jihatdan nutq vositalarining kommunikativ vazifalarini, ularning ijtimoiy-madaniy kontekstda qanday ishlatilishini o‘rganishga qaratilgan. Ayniqsa, murojat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar pragmalingvistik vositalar sifatida nutqning turli funksiyalarini bajaradi.

Tilshunos S.Axmedov o‘zining ilmiy ishlarida pragmalingvistik vositalarning muloqot madaniyatidagi o‘rni va funksiyalarini batafsil tahlil qiladi. U murojat shakllari orqali nutqda hurmat, samimiyat va ijtimoiy masofani ifodalash usullarini yoritadi. Shuningdek, baholovchi ifodalar nutqdagi sub’ektiv munosabatni ifodalashda qanday rol o‘ynashi, evokativ frazalar esa muloqotni jonlantirish va tinglovchini faollashtirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi [1].

R.Islomov o‘z tadqiqotlarida pragmalingvistik vositalarning ijtimoiy kontekstda qo‘llanilishi va ularning nutqdagi kommunikativ vazifalari tahlil qilinadi. Murojat shakllarining ijtimoiy-sotsiologik aspektlari, baholovchi ifodalar orqali nutqning emotsional qatlami va evokativ frazalar yordamida nutqning interaktivligi oshirilishi muhokama qilinadi [2].

B.Qodirov pragmalingvistik vositalarni funksional jihatdan tahlil qilishda yangi yondashuvlar taklif etiladi. Murojat shakllarining ijtimoiy roli, baholovchi

ISSN 3030-3907

ifodalarning nutqdagi baho berish funksiyasi va evokativ frazalarning nutqdagi faollikni oshirishdagi o‘rni nazariy va amaliy jihatdan o‘rganilgan [3].

Umuman olganda, pragmalingvistik vositalarning funksional tahlili muloqot jarayonining samarali tashkil etilishida muhim ahamiyatga ega. Murojat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar nutqning ijtimoiy-madaniy kontekstini ifodalashda, tinglovchi bilan samarali muloqot o‘rnatishda asosiy vositalardan hisoblanadi.

NATIJALAR

Til muloqotining samarali va mazmunli bo‘lishida pragmalingvistik vositalarning o‘rni beqiyosdir. Pragmalingvistika til va muloqot o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni, nutq vositalarining ijtimoiy-madaniy kontekstda bajaradigan funksiyalarini o‘rganadigan soha sifatida tilshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning funksional tahlili orqali nutqdagi kommunikativ vazifalari, muloqot jarayonidagi roli va ijtimoiy-madaniy kontekstdagi o‘rni batafsil yoritiladi. Murojat shakllari nutqning eng asosiy va ko‘p ishlatiladigan pragmalingvistik vositalaridan biridir. Murojat orqali nutq egasi tinglovchini chaqiradi, unga murojaat qiladi va shu orqali muloqotning boshlanishi, davom etishi va yakunlanishini belgilaydi. Murojat shakllari ijtimoiy masofa, hurmat darajasi, muloqotdagi samimiyat va rasmiylik kabi ko‘plab omillarni aks ettiradi. Tilshunoslarning fikricha, murojat shakllari nutq madaniyatining eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, ular yordamida muloqot sub’ektlari o‘zaro munosabatlarini tartibga soladi.

Murojaat shakllari nutq davomida kimga murojaat qilinayotganini, muloqotdagi ijtimoiy munosabatlarni va nutqning kontekstini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Murojaat shakllari yordamida nutq sub’ektlari o‘zaro hurmat, yaqinlik, rasmiylik yoki norasmiylik darajasini ifodalaydi. Ular nutqning sivil yoki norasmiy, rasmiy yoki norasmiy bo‘lishiga ko‘ra farqlanadi. Murojaat shakllari shuningdek, nutqning ijtimoiy funktsiyasini belgilashda ham muhimdir, chunki ular orqali nutq sub’ekti o‘zining mavqeini, ijtimoiy rolini va munosabatlarini namoyon qiladi. Masalan, rasmiy nutqda "siz" shakli ko‘proq ishlatilsa, norasmiy nutqda "sen" shakli ustunlik qiladi. Shuningdek, murojaat shakllari nutqning maqsadiga qarab ham o‘zgaradi; masalan, iltifot ko‘rsatish, e’tibor qaratish yoki diqqatni jalb qilish kabi. Baholovchi ifodalar nutqda sub’ektning munosabatini, qarorini yoki bahosini ifodalash uchun xizmat qiladi. Ular nutqning emotsional va kognitiv qismiga taalluqli bo‘lib, nutq sub’ektining fikrini, his-tuyg‘ularini, qarashlarini va nuqtai nazarini ko‘rsatadi. Baholovchi ifodalar yordamida nutq sub’ekti o‘z fikrini mustahkamlashi, boshqalarning fikriga ta’sir ko‘rsatishi va muloqot jarayonida o‘z mavqeini belgilashi mumkin. Baholovchi ifodalar turli

ISSN 3030-3907

shakllarda bo‘lishi mumkin: so‘zlar, frazalar, gaplar yoki hatto butun nutq bo‘lagi. Ular ijobiy yoki salbiy baho berishi mumkin, masalan, "ajoyib", "yomon", "qiziqarli", "beqaror" kabi. Baholovchi ifodalar nutq kontekstiga qarab o‘zgaradi va ko‘pincha nutq sub’ektining ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi [4].

MUHOKAMA

Muayyan evokativ frazalar nutq sub’ektlarini harakatga keltirish, ularni biror ishga undash yoki muayyan holatga javob berishga chaqirish uchun ishlatiladi. Bu frazalar nutqning pragmatik maqsadini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular yordamida nutq sub’ektlari o‘zaro ta’sirda bo‘lishadi, muloqot jarayonida faol ishtirok etadi. Evokativ frazalar turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin: buyruq, so‘rov, taklif, iltimos yoki ogohlantirish shaklida. Ular nutq sub’ektining niyatini aniq ifodalashga yordam beradi va muloqotda samarali aloqani ta’minlaydi. Masalan, "iltimos, eshiting", "tezroq keling", "diqqat qiling" kabi frazalar qo‘zg‘atuvchi frazalarga misol bo‘la oladi. Pragmalingvistik vositalarning funksional tahlili ularning muloqotdagi o‘rnini va samaradorligini aniqlashga yordam beradi. Murojaat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar nutqning turli kontekstlarida turlicha ishlatiladi va har biri muloqotning maqsadiga qarab o‘ziga xos vazifani bajaradi. Masalan, rasmiy nutqda murojaat shakllari ko‘proq rasmiy va hurmatli bo‘lib, baholovchi ifodalar ehtiyotkorlik bilan tanlanadi, evokativ frazalar esa ko‘proq muloyim va nozik bo‘lishi mumkin. Norasmiy nutqda esa bu vositalar erkinroq va ko‘proq emotsional ifodalar bilan boyitilgan bo‘ladi. Shuningdek, pragmalingvistik vositalar madaniy kontekstga ham bog‘liq bo‘lib, turli madaniyatlarda murojaat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar turlicha qabul qilinadi va ishlatiladi. Bu esa muloqotda madaniy nuanslarga e’tibor qaratishni talab qiladi. Masalan, ba’zi madaniyatlardagi murojaat shakllari boshqalariga nisbatan ko‘proq rasmiylik yoki hurmatni ifodalaydi, baholovchi ifodalar esa ijtimoiy qoidalar va odatlarga ko‘ra farqlanadi. Evokativ frazalar ham turli madaniyatlarda turlicha qabul qilinishi mumkin, bu esa muloqotda chalkashliklarga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Pragmalingvistik vositalarning samarali ishlatilishi muloqot jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishiga xizmat qiladi. Nutq sub’ektlari o‘zaro munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, tushunmovchiliklarni oldini olish va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash uchun pragmalingvistik vositalardan foydalanadilar. Shu bois, pragmalingvistik tahlil tilshunoslik, psixologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalarida keng qo‘llaniladi [5].

Xulosa

ISSN 3030-3907

Xulosa qilib aytganda, murojaat shakllari, baholovchi ifodalar va evokativ frazalar pragmalingvistik vositalar sifatida nutqning pragmatik qirralarini ochib beradi. Ular nutq sub'ektining ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarini, niyatlarini va hissiyotlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu vositalarning funksional tahlili muloqot jarayonining samaradorligini oshirish, nutqning ma'nosini chuqurroq anglash va tilning amaliy qo'llanilishini yaxshilash imkonini beradi. Pragmalingvistik vositalarni chuqur o'rganish nutq madaniyatini rivojlantirish va muloqotning sifatini oshirish uchun zarurdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ахмедов, С. (2018). «Прагматика узбекского языка и культура общения». Ташкент: Издательство «Фан».
2. Исламов, Р. (2020). «Культура речи и прагмалингвистика». Ташкент: Издательство университета.
3. Кадыров, Б. (2019). «Основы прагматического анализа». Самарканд: Издательство Самаркандского государственного университета.
4. Мирзаев, Д. (2021). «Оценочные выражения и их функции в коммуникации». Ташкент: Национальное издательство Узбекистана.
5. Турсунов, А. (2017). «Формы обращения в узбекском языке и их социальное значение». Бухара: Издательство Бухарского государственного университета.
6. Каримова, Л. (2022). «Прагмалингвистические инструменты: теория и практика». Ташкент: Издательство «Язык и литература».
7. Рустамов, Н. (2019). «Импульсивные фразы и их роль в речи». Фергана: Издательство Ферганского государственного университета.
8. Собиров, М. (2020). «Прагматические инструменты в культуре речи». Ташкент: Издательство Академии наук Узбекистана.
9. Юсупов, Т. (2018). «Социальный контекст и прагмалингвистические инструменты в коммуникации». Наманган: Издательство Наманганского государственного университета.
10. Худойбердиев, Ж. (2021). «Оценочные выражения и их роль в лингвистике». Ташкент: Издательство Национального университета Узбекистана.

ISSN 3030-3907